

Openbare Werken is een tweejaarlijks festival dat in het leven is geroepen om participatieve kunstpraktijken een (figuurlijk) podium te geven. Het festival is dus een momentopname van projecten die zich moeilijk in één beeld laten vatten. Het zijn immers praktijken die zich richten op duurzame, langdurige, experimentele co-creatieve processen – en niet op een hapklare voorstelling of kunstwerk.

Het festival wordt georganiseerd door *Tot in de Stad!*, een samenwerking tussen verschillende culturele organisaties uit Gent: VIERNULVIER, de Koer, Kunsthal Gent, Manoeuvre, CAMPUSatelier, Jong Gewei, KASK & Conservatorium School of Arts en LUCA School of Arts. *Tot in de Stad!* wil artistieke praktijken ondersteunen die actief in gesprek gaan met Gent en haar bewoners en vanuit die aandacht voor wat er al is, samen uitzoeken wat er nog kan of moet groeien.

Tijdens het festival ging ik, Sixtine, in gesprek met verschillende mensen en woonde ik activiteiten bij. Onderstaande tekst is hier een meanderend verslag van.

Ik heb niet alles kunnen bijwonen: sommige evenementen komen daarom niet aan bod in mijn bespreking. Dat wil uiteraard niets zeggen over de kwaliteit of relevantie van die projecten. Wie door het volledige programma van het festival wil bladeren, kan hier terecht: <https://www.viernulvier.gent/nl/pQzPwfx/openbare-werken-2025>.

Prelude. “Spring, nearing. My daughter has been building a city. Its Main Street runs the length of our hallway, from the front door to the dining room.” Omar El Akkad beschrijft in *One day, everyone will have always been against this* (2025) hoe zijn zevenjarige dochter de vloer van hun woning als stadsplan gebruikt. Tijdens haar urbanistische oefening slaat ze aan het twijfelen over de spelling van het woord ‘welkom’, ze gaat te rade bij haar vader. Op zijn computer staan tientallen tabs open van bloederige taferelen in Palestina. Hij klappt de computer snel toe, beaamt de spelwijze van het woord dat zijn dochter in haar maquette integreert.

Halverwege het festival *Openbare Werken* bevind ik me in de festivalhub, Bar Edward. Behalve een drietal mensen van het festival zelf ligt de locatie er verlaten bij. Op de eerste verdieping staat een kamer vol protestborden die werden gemaakt tijdens *De toekomst in actie – The future in action*, een samenwerking tussen *We Sell Reality* en het festival.¹ De organisatie maakte samen met kinderen protestborden over thema’s die hen nauw aan het hart liggen. Op een bord staat ‘Stop

¹ Biografie *We Sell Reality*: “We Sell Reality is een sociaal tegendraads label dat is opgericht in collectief verband met een open source karakter. We Sell Reality maakt producten en installaties, en doet performatieve interventies in de publieke ruimte. Het team bestaat uit om en nabij 15 social designers. De meeste leden van het collectief zijn hier als vluchtelingen gekomen en bevinden zich in een limbo. De samenstelling van het collectief verandert voortdurend. Wie wil aanhaken en input leveren is welkom.”

War' omringd door plaatsnamen waar oorlog woedt, de landen en regio's krioelen door elkaar en ik moet huilen van de zorgvuldigheid waarmee een kind het op zich nam om te duiden waar het brandt.

Deze twee bemerkingen brengen me waar ik dit stuk wou starten: dat een waarachtige aandacht voor het lokale geenszins toewijding voor het globale uitsluit. Meer nog, het gaat noodzakelijkerwijs met elkaar gepaard. Als je je wilt inzetten voor het welzijn van je straat en haar inwoners, kun je niet anders dan vechten tegen klimaatdestructie, want klimaatverandering treft ook je bloembakken, sociale ongelijkheid, want heus niet iedereen in je straat is even bestand tegen de klauwen van socio-economische ongelijkheid, tegen moordende grenzen, want hoe zal je aan je kinderen uitleggen dat leeftijdsgenoten door volstrekte willekeurigheid, met name de plek waar ze geboren zijn, verdrinken, en tegen genocides en andere geopolitieke gruwel, want hoe zal je je kinderen vertrouwen en levenslust bijbrengen in een wereld waarin velen ogen dichtknijpen en actief ingrijpen in het harteloos uitmoorden van duizenden mensen?

Niet toevallig was het adagium van deze editie van het stadsfestival een citaat van de filosofe Donna Haraway. "[...] We become – with each other or not at all."² Hoewel geen enkel kunstwerk volstrekt autonoom is – de wereld bestaat, je kunt je er niet van onttrekken³, is 'autonomie' wel nog steeds een heersend idee in de dominante culturele sfeer. Al de praktijken die aan bod kwamen tijdens *Openbare Werken* hadden helemaal geen pretentie tot 'autonomie'; het was net vervlechting die ze vierden. Weer Haraway: "Natures, cultures, subjects, and objects do not preexist their intertwined worldings."⁴

Geen enkel project dat onderdeel was van het festival had als captatie kunnen bestaan: ergo, meer nog dan black-box-voorstellingen, konden de performatieve interventies tijdens *Openbare Werken* alleen bestaan door deelnemers/publiek. Met *Pretend it's a toilet* van Sara Leghissa en *El Viaje* van Igor Cardellini en Tomas Gonzalez programmeerde het festival performatieve interventies die bestonden uit hun verstrengeling met een specifieke locatie – de openbare toiletten onder de Sint-Michielsbrug en een uitgekiende route in Gent en een specifiek publiek – de mensen die er dan en daar waren. Hetzelfde geldt voor de artistieke ontmoetingen die *Manoeuvre* uitrolde in het Gents openbaar vervoer. Het Gents collectief is exemplarisch voor wat het festival beoogt: het stadsweefsel eer aandoen, meerdere stemmen weven tot een eclectisch programma, genoeg gaten laten zodat toevallige passanten kunnen aanhaken.

Naar aanloop, tijdens en na het festival Openbare Werken ben ik met tientallen mensen in gesprek gegaan over het festival, Gent en de stad. Er waren toeristen die zich vergaapten aan de mooie gevels

² Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

³ zie ook: Lagasnerie, G. de. (2020). *L'art impossible*. PUF.

⁴ Haraway, *Staying with the trouble*.

– die, zo zei eentje, toch wel ‘minder goed worden onderhouden dan in Brugge’ – maar ook mensen die tussen de plooien van de stad waren opgegroeid en anderen die hier net waren aangekomen, of waren vertrokken. Veel mensen die ik sprak waren zich er niet van bewust dat ze deelnamen aan het festival, of erlangs liepen. *Openbare Werken* kroop als mos tussen de kieren van Gent. Ik verzamelde geluiden, die ik [tussen haakjes] zal vermelden.

[galmende voetstappen in de Kunsthal][de Kunsthal vult zich met de romige klank van een saxofoon][een leerkracht roept leerlingen bijeen][a city could start like this drawing]

a city could start like this drawing, zegt kunstenaar Justin Bennett in *City of Progress* (2008). In die animatiefilm en in *Blueprint* (2015), eveneens vertoond tijdens *Openbare Werken*, ontvouwt stadsontwikkeling zich als een monochrome kaleidoscoop. Ik denk aan het kind dat ik was toen ik met caleidoscopen speelde en stilaan begon door te hebben dat alles zoveel groter is dan je denkt als je klein bent; en ik denk aan alle kinderen die geen grondplan zouden kunnen schetsen van hun stad omdat die niet meer bestaat.

Op een andere manier is de stad voor oudere mensen – met of zonder oorlogsverleden – een kaleidoscoop, waar zaken vervagen, althans, dat is het voor het hoofdpersonage van Olga Tokarczuks’ *Jaag je ploeg over de botten van de doden* (2009): “Voor mensen van mijn leeftijd zijn de plaatsen waar ze echt van hielden of waar ze thuishoorden er niet meer [...] Zelfs als hun uiterlijke vorm behouden is gebleven, is dat des te pijnlijker; het lijkt wel een lege schaal waar niets meer in zit. Ik kan nergens naar terugkeren.”⁵ Dat soort weemoed klonk door sommige brieven die Sarah Vanhee/**Dienst Woorden** had opgetekend als ‘publiek schrijver’ in residentie in een Gents ziekenhuis, een Oostends kunstencentrum en andere plekken te België. Het ging vaak om terugblikken, of net om het weifelend vormgeven van een verlangen, een bedanking en vooruitzicht, hoe kort en bescheiden of onbestaand die ook moge zijn.

[stoelen schuiven, mensen staan op en verlaten de zaal, sommigen blijven de brieven lezen][geritsel van papier][het gorgelende geluid van een glas dat wordt gevuld][iemand grinnikt][weer]

Toen ik aan het rondkijken was in de *Kunsthal*, voor de aanvang van de filmvertoning, merkte ik een groep tieners op. Ze waren er op bezoek, onder begeleiding van hun leerkracht kunstbeschouwing. De monumentale werken van Eva Fàbregas trekken de aandacht van sommigen, anderen dartelen rond, zitten ergens te keuvelen of kijken beduusd naar de hoge plafonds. De scholieren die ik aanspreek vertellen dat ze zich blijven verbazen over wat er in Gent te vinden – terwijl ze er al heel hun leven wonen. [ik wist niet dat dit hier was] Hun school is op een paar minuten wandelen van de Kunsthal verwijderd, waardoor een blitzbezoek aan de Kunsthal

⁵ Tokarczuk, O. (2009:2024). Vertaald door Charlotte Pothuizen en Dirk Zijlstra. *Jaag je ploeg over de botten van de doden*. De Geus.

past in een krap lesuur. Ooit zullen ze zich plekken in Gent herinneren die niet meer bestaan; of tot een Delhaize zijn verworden.

Een plek, hoe klein de schaal ook is, draagt de geschiedenissen van ieder die er langsging. Doe de oefening: beeld je in hoeveel mensen langs je deurdrempel zijn gewandeld, waar ze aan dachten, of ze gekust hebben voor die deurdrempel, gehuild, of ze werden opgebeld met afschuwelijk nieuws, of net heel vreugdevol, of er een sirene weerklonk, een schot, of er al auto's waren, smartphones, hoeveel mondmaskers er zijn aangemeerd aan die drempel, hoeveel gewassen zijn kunnen groeien, wie sprietten heeft geplukt, een peuk heeft laten vallen, wie allemaal op een bepaald moment voor die deurdrempel stond en dacht: ooit komt het goed, maar nu even niet.

Die verstrengeling aan geschiedenissen werd tijdens *Openbare Werken* belicht door projecten als *Atlas of Ovens* en *These Roots Never Blossomed*. Met het onderzoeksproject *Sugar Cubes* wou Sana Ghobbeh de historische banden tussen de Belgische suikerindustrie en de oprichting van de suikerraffinaderij van Kahrizak, in Iran, onderzoeken. Dat onderzoek resulteerde onder andere in de performance *These Roots Never Blossomed*.

Beeld je de eerste keer in dat iemand langs je deurdrempel passeerde met suiker in een pakje. Beeld je alle mensen in die langs je deurdrempel passeerden met een onbestemd nostalgisch gevoel naar geuren uit landen die ze moesten verlaten. *Atlas of Ovens* is een project van Clémentine Vaultier, Maximiliaan Royakkers en Ciel Grommen dat zich afvraagt: "How and what do we fire, with whom do we share the resulting warmth?". Dat onderzoeken ze vanuit brood en bakkers en broodbakken. "De geschiedenis van brood gaat in feite over de geschiedenis van... alles", aldus historicus Peter Scholliers – ook te gast tijdens het festival.

[in de trein van Gent naar Brussel knarst er zand onder mijn schoenen; aangewaaid vanuit Oostende]

Ook het strand is veellagig; er huizen bedrukkend veel verhalen op één plek. Zo ook het verhaal van Mawda Shawri, één van de duizenden tot vluchteling gemaakte mensen die gedood werd door het Europees migratiebeleid.⁶ De **film** die regisseur Robin Vanbesien maakte over het leven en het gezin van de voor altijd maar vierjarige peuter werd vertoond tijdens het festival. Voor mensen als Mawda Shawri is het strand met zicht op het Verenigd Koninkrijk niet de achtergrond van zonnige vakantiefoto's maar het decorum van onheil. Op het strand waar ik als kind zandkastelen leerde maken, stierf een tot vluchteling gemaakt kind. Op het strand van Oostende sliep een man zonder dak.

[een paar tonen van *Zombienation* wanneer KAA Gent wordt vermeld][het ruisen van het gigantische stadspan dat de zaal wordt ingedragen, door publiek en performers]

⁶ Zie ook Fetahaj, A. (2024). *Grenskolonialisme*. EPO.

In Oostende is het beste zicht op de zonsondergang geprivatiseerd, vertelt één van de deelnemers aan de **CAMPUSatelier**. Dure nieuwbouw kaapt het beste perspectief op de zon die zakt in de zee. Het is een anekdote die zich in een paar hoofden nestelt, want een dag later zullen twee toeschouwers die onafhankelijk van elkaar terug ophalen aan mijn micro. De voorstelling *Publiek Plan* van CAMPUSatelier sneed quasi elk thema aan dat ergens anders opdook tijdens het festival. Hun grassroots cartografieën van steden, gevoed door de stemmen van een diverse groep deelnemers, toont hoezeer gesnakt wordt naar verwilderd groen, betaalbare woningen, vrije circulatie (in de Blaarmeersen) en een mooi zicht op zonsondergang voor wie zich geen peperdure loft kan permitteren.

[klotsend water bij de drijf-in-filmvertoningen][het gekletter van een fietswiel]

Het festival strekte zich uit over een dikke week, met een startschot in Zarlardinge en een slot op zondag 18 mei. Terwijl honderden lopers door de stad holden tijdens de Stadsloop, kwam het festival zachtjes op haar einde, onder andere met een *Soil Sunday* georganiseerd door het intersectioneel-ecologisch collectief **Back2SoilBasics**. Die organisatie zet de puntjes op de i: ecologie is er niet alleen voor mensen die tijd, geld en ruimte hebben om te bepalen wat ecologie is; ecologie mag niet louter in de handen zijn van mensen die – of ze het nu willen of niet – grotendeels de plak zwaaien in een samenleving dat – laten we eerlijk zijn – nog altijd in overgrote mate gestructureerd wordt door de dictaten van neoliberalisme, patriarchie en racisme.

Ecofeminisme, herinnert Myriam Bahaffou ons eraan in haar boek *Des paillettes sur le compost* (2022), is niet louter een theoretisch instrument en al zeker geen uitvinding van wie de macht bezit om als kennisproducent te worden aanzien. “Les écoféminismes naissent de la pauvreté, car ils existent dans des espaces de contestation du néolibéralisme, du colonialisme, du patriarcat, et de la violence qu’ils perpétuent sur les corps” [*Ecofeminismes worden uit armoede geboren, omdat ze bestaan in ruimtes van verzet tegen neoliberalisme, kolonialisme, het patriarchaat en het geweld dat deze plegen op lichamen*].

Er be kroop me soms een ongemakkelijk gevoel tijdens het festival, een gevoel dat ik vaak heb in ruimtes waarin iedereen op mij lijkt. Vaak was bijna iedereen wit, vaak waren het mensen van wie ik wist dat ze tot de middenklasse behoorden, vaak waren het mensen waarvan ik wist dat ze wel een vaag idee hadden van wie Donna Haraway was, vaak waren het mensen die tweedehands kleren niet kochten vanuit een economische noodzaak maar uit stijl- en ecologische overtuigingen. Vaak waren het mensen die amper worden afgerekend op hun accent en die weinig verwarmen omdat ze aan de planeet denken en niet omdat ze het niet kunnen betalen.

Niettemin was het eveneens duidelijk dat het publiek van het festival niet alleen bestond uit de mensen die ik zag tijdens het festival. Aan elk werk dat aan bod kwam, gingen lange, participatieve processen aan vooraf. De performance *Fat Boy* van Jong Gewei vloeit voort uit een jarenlange werking die steunt op radicale openheid en vertrouwen, en de weelderige nieuwsgierigheid van een brede groep jongeren. *Tafelen* van Anna Schlooz ontsprong mede uit de vele gesprekken die Schlooz rond het thema ‘gezinsvormingen’ – in haar onbegrensde variatie.

Je kunt er nooit voor iedereen zijn – dat beogen blokkeert elke poging tot verandering. Toch hoop ik dat de ambitie om vormen van kennis die veelal ongehoord worden, onder andere door de welgestelde culturele klasse, een platform te geven zal worden voortgezet in de komende editie. Hoe graag ik zelf Donna Haraway lees: wat betekent het als het adagium van een festival een citaat is van een van de meest complexe hedendaagse denkers? Riskeren we hiermee niet het idee te geven dat ecologie en samenleven iets is dat je vooraleerst moet *begrijpen* – en pas daarna moet belichamen? Want het is immers omgekeerd: kennis komt na het werk van lichamen dat zich een weg banen door een wereld dat sommige lichamen meer dan anders beknelt.

Edoch: ik heb tegelijkertijd nog nooit zoveel meegemaakt als tijdens *Openbare Werken* dat mensen ongepland deelnamen, niet echt wisten wat het was maar zich wel welkom genoeg voelden om er zich neer te vleien. Zo ook tijdens de **potluck** onder de Stadshal, waar een paar projecten samenkwamen: het krokodillenbrood van Mehmet van de wetterse bakkerij in samenwerking met Atlas of Ovens, *Manoeuvre* die vertelde over hun interventies op de tram, bijvoorbeeld. Naast het mobiele moeras van 019, de *Wishing Well*, en de *DakDak* rave voor betaalbaar wonen in de verte, waren tafels en werden mensen tafelgenoten en werd er gegeten. Sommigen kwamen bewust, met het festivalprogramma bij de hand. Anderen hadden vooral honger. Toeristen keken, bleven soms hangen. Kinderen bogen zich over het moerasje. Vrijwilligers en techniekers droegen de avond. Er was dampend eten. De stad zag er even anders uit; warmer.

[broebelend water van het kunstmatig moeras][een voorbijganger vraagt of het een spirituele bijeenkomst is]

“If every word spoken in New York City daily were somehow to materialize as a snowflake, each day there would be a blizzard”, schrijft Kenneth Goldsmith. Ik denk aan dat beeld en zie eerder draden voor me, want die vervlechten, verklanken de stad. En ik denk dat een festival als Openbare Werken die draden, dat weefsel, dichterbij elkaar brengt, ervoor zorgt dat je ziet dat je bloembak en de angsten van een protesterend kind vervlochten zijn, en dat de zorg voor de stad ook de zorg voor elkaar is.